

Гранат Ю.С.

ПРОБЛЕМА ГАРМОНІЗАЦІЇ ЕТНОКОНФЕСІЙНОГО ПРОСТОРУ АВТОНОМНОЇ РЕСПУБЛІКИ КРИМ

Етноконфесійна ситуація в Криму містить у собі конфліктогенний потенціал внаслідок присутності в регіоні представників депортованих націй (мова йде в першу чергу про кримських татар), що повернулися на історичну батьківщину, та оформлення взаємовідносин із пануючими етносами регіону (переважно росіяни та українці). Тривалий період безконфліктності змінився початком конфліктних відносин (в тому числі на етноконфесійному ґрунті) з поверненням насильницьки виселених етнічних меншин [9, с. 81].

У цій статті ми ставили собі за мету проаналізувати фактори нестабільності в етноконфесійному середовищі Криму, охарактеризувати механізми налагодження міжконфесійного діалогу та сформулювати ряд практичних рекомендацій, які б сприяли стабілізації релігійної ситуації в Криму.

Слід зазначити, що проблема гармонізації відносин між конфесіями в регіоні привертає значну увагу громадськості та науковців. Дана проблема широко висвітлювалась у пресі. Статті в проросійськи (або ж проукраїнськи) налаштованій православній та кримськотатарській пресі вирізняються різнополярністю висновків. Проте, науковий доробок вчених з даної теми можна ідентифікувати як початковий етап для докладнішої розробки цієї актуальної проблеми сьогодення. Свій внесок у дослідження та обґрунтування програми стабілізації міжконфесійної ситуації в Криму внесли такі науковці, як В.Григорьянц [3], М.Киришко [6;7], Н.Клес [8], О.Коваль [9], О.Кубеліус [11], І.Курас [13], В.Середа [17], С.Смирнов [18], М.Юрченко [21] та інші. Вони запропонували досить ефективні підходи до врегулювання міжетнічних та міжконфесійних конфліктів. Жодної спеціальної праці монографічного характеру з даної проблематики немає.

Природа етнорелігійної нестабільності в Криму складна, оскільки має цілий комплекс причин і конфліктогенних факторів (латентних і явних), історичне підґрунтя (факт депортації) і форми боротьби (демонстрації, мітинги, самозахоплення землі та ін.). Етнорелігійна напруга характеризується масовою невротизацією, на базі якої розвивається загроза культурної асиміляції і відчуття необхідності етнічної консолідації, причому з обох сторін – православної та мусульманської спільноти. Різко поляризувалися відносини «свої» – «чужі». «Свої» оцінюються більш позитивно, «чужі» – негативно [16, с. 264, 278].

До того ж, мешканці Криму вирізняються серед інших регіонів України вкрай розмитими уявленнями у сфері міжконфесійних відносин, зокрема випадків дискримінації на релігійному ґрунті, характеру відносин між релігійними спільнотами, між церквами та державою. Це підтверджують дані ряду моніторингових опитувань. Так, за матеріалами зрізу, проведеного протягом березня – серпня 2004 року в трьох регіонах України – Схід, Захід, Крим вдалося з'ясувати, як люди оцінюють динаміку державно-церковних і міжконфесійних проблем тощо. Частина опитаних на півострові зустрічалися із випадками дискримінації на релігійному ґрунті (наявність релігійних дискримінацій визнано 29%, тобто третина опитаних, в інших регіонах цей показник значно вищий). Така відповідь може навести на думку, що в сфері міжрелігійних відносин Крим – найбільш спокійна частина України. Однак, відомо, що на практиці це далеко не так. Виявляється, що Крим слабо поінформований в таких питаннях. Тут було 79% опитаних, які навіть не знали, що можуть бути відмови у наданні вихідного дня для богослужіння чи святкування. Схожими виявилися відповіді респондентів щодо відомих фактів безпідставної відмови в реєстрації статутів релігійних організацій (89% опитаних в Криму навіть не чули про таке).

Крим також підтвердив відсутність фактів протегування Української православної церкви (УПЦ), яка, по суті, на півострові є державною, чи то малу обізнаність респондентів з цього питання. Лише п'ята частина опитаних засвідчила, що знайома із фактами, коли на шкоду іншим конфесіям влада підтримує тільки якусь одну. В регіоні лише 27% опитаних знайомі з проблемою забезпеченості релігійних громад площами для культурної діяльності, 26% заявили, що знають про випадками втручання однієї релігійної спільноти (конфесії чи церкви) у справи іншої. Визначаючи високий рівень проблемності у відносинах між різними конфесіями, респонденти виявилися майже однотайними в оцінці стану відносин між релігійними організаціями та державними органами влади. Таким чином, ступінь поінформованості суспільства і рівень обізнаності його членів на півдні країни є недостатніми. Як показали результати опитування, саме це є основною причиною зниження рівня толерантності в соціумі й посереднього рівня свобод у релігійній сфері [20, с. 82-88].

У такому разі, враховуючи дані соціального опитування кримського населення щодо проблем у міжконфесійній сфері, варто окремо зупинитись на факторах нестабільності етноконфесійних відносин в автономії. Умовно їх можна класифікувати як внутрішні (які мають *матеріальну* основу (майнові) та пов'язані із низьким рівнем розвитку суспільної свідомості (незнання, неусвідомлення цінності мирного співжиття, відсутність у суспільстві навичок толерантного ставлення до іновірних); ті, які мають *політичне* (поведінка певної церкви в суспільстві, розуміння церквою мети своєї присутності у світі) і суто *релігійне* забарвлення (низький рівень християнської релігійності, незнання основ віри)) та зовнішні (зовнішньополітичні впливи на етнорелігійну ситуацію в Криму). На перший план виступають проблеми свідомості – індивідуальної, спільної і суспільної стосовно релігійних протистоянь, самої присутності Церкви в світському житті, недостатнє взаєморозуміння між віруючими навіть всередині християнства щодо основних буттєвих проблем.

Пропонуємо до розгляду наступні внутрішні *фактори дестабілізації етноконфесійного простору автономії*:

- Недосконалість державної політики та законодавства у сфері релігії та міжнаціональних відносин в Автономній Республіці Крим (АРК);

- відкрите зазіхання на релігійну винятковість із однієї з конфесій;
- тенденція до об'єднання релігійних проблем з соціальними, економічними та політичними у свідомості віруючих;
- посередній рівень релігійної обізнаності та суспільної толерантності кримчан;
- проблема культової реституції;
- відсутність єдиної в Україні мусульманської структури; розкол у православ'ї;
- привнесення політичної інтриги в релігійне життя автономії;
- заангажованість мас-медіа.

Подолання кризових ситуацій в етноконфесійному середовищі Криму, роздвоєності релігійної свідомості людей потребує мобільних ефективних програм діяльності, які б реально забезпечили усунення етноконфесійної напруги, дали можливість внести в релігійну свідомість віруючих гуманістичні орієнтири і цінності мирного співіснування. Тому необхідно розробити цілісну загальнодержавну та регіональні концепції регулювання міжконфесійних стосунків.

Для оптимізації міжнаціональних відносин у 1992 році була створена постійно діюча Міжконфесійна рада Криму «Мир – дар Божий» (далі МРК), ініціювали його створення тодішній муфті Криму Хаджі Емір Алі Ефенді (Духовне управління мусульман Криму (ДУМК)) та архієпископ Сімферопольський та Кримський Лазар (УПЦ) разом із представниками традиційних для півострова конфесій. Підґрунтям формування цього органу став принцип членства в МРК тільки таких релігійних організацій, що представлені декількома релігійними громадами та діють в Криму на протязі понад 100 років (прохання Української православної церкви Київського патріархату (УПЦ КП) вступити до МРК не знайшли підтримки). Учасники цієї організації вважають за необхідне повернення релігійним центрам майна, діалог з релігійними організаціями з боку органів державної влади, тісне співробітництво влади з релігійними організаціями та їх лідерами, участь релігійних лідерів у розробці національних програм з питань міжнаціональних відносин [5, с. 2].

Як альтернатива міжконфесійній раді «Мир – дар Божий» 15 січня 2002 р. був створений відділ «Міжнародної асоціації релігійної свободи» (МАРС). Про це були проінформовані учасники семінару з проблем міжконфесійної згоди в Сімферополі. В організацію увійшли муфті Криму, представники Української православної церкви Київського патріархату, Української автокефальної православної церкви, духовні управління караїмів, баптистська церква загальнокримського рівня [15]. Натомість, у згадану міжрелігійну організацію, членом якої є владика УПЦ КП в Криму Клімент, представників УПЦ МП не запросили.

Напруженість в МРК проявилася, коли частина її членів (Муфтіят, баптисти) не взяла участі у всеукраїнській зустрічі під патронатом східноєвропейського офісу Всесвітньої Ради Церков, яка проходила в Алушці з 20 по 25 травня 2000 р. Невдовзі ДУМК припинило своє членство в МРК. Другим співголовою був обраний Ель Давід, голова Духовного управління кримських караїмів [4].

Наприкінці 2002 р. намітилася тенденція до зближення позицій з відновлення діалогу між православною і мусульманською громадами Криму. Це проявилось, зокрема, у зустрічах Голови Ради міністрів Автономної Республіки Крим Сергія Куніцина з муфтієм мусульман Криму та митрополитом Сімферопольським і Кримським Лазарем. Сергій Куніцин запропонував Хаджі Емір Алі Ефенді своє сприяння у врегулюванні конфлікту [12, с. 1].

У результаті проведених зустрічей в 2003 р. муфті мусульман Криму Емірالی Аблаєв написав листа до МРК, де акцентував увагу на необхідність відновлення міжконфесійного діалогу в автономії, а також виклав ряд умов, необхідних, на думку муфтія, для нормалізації співробітництва між ДУМК і МРК.

Зокрема, Раді було запропоновано прийняти до свого складу голову Кримської єпархії УПЦ КП єпископа Клімента; наголосити про своє відношення до фактів несанкціонованого, незаконного чи не узгодженого з іншими конфесіями встановлення релігійних символів у публічних місцях, не пов'язаних з розташуванням духовних центрів тих чи інших релігійних організацій; виступити з ініціативою призупинити всі роботи з відбудови за участю держави зруйнованих духовних центрів у Криму до остаточної гласної незалежної експертної оцінки цих робіт (у тому числі фінансової), або відновлювати з рівною участю держави всі такі духовні центри одночасно; погодитися з тим, що історія православ'я в Криму «йде в часі задовго до появи перших служителів Московського Патріархату не тільки в Криму, але й у Росії», і на цій підставі зробити публічну заяву про те, що УПЦ не претендує на історико-духовну і матеріальну спадщину Готської митрополії, залишаючи його частині православних християн, що своїм походженням нерозривно зв'язана з її виникненням та існуванням; оголосити про скликання в березні 2003 року кримської конференції з питання оцінки ефективності роботи Республіканського Комітету у справах релігій при РМ АРК та його керівництва [14, с. 2].

Члени Міжконфесійної ради Криму підтвердила готовність до співробітництва, обговорення спірних питань з ДУМК. Окремо було наголошено на тому факті, що муфтія постійно запрошували на засідання Ради та прийняття різних заключних документів [2, с. 4]. Проте муфті мусульман Криму не повернувся до МРК, а керівництво Київського Патріархату до цього дня не може увійти до складу Міжконфесійної ради.

Питання стану й тенденцій у релігійному житті півострова виносилось на розгляд Колегії Державного Комітету (тепер Департамент) у справах релігій. Цей орган забезпечує постійний аналіз теле- і радіопередач та публікацій на релігійну тематику, роботу аналітичної групи з науковців, релігієзнавців, головну увагу яких слід зосередити на аналізі тих передач і публікацій, які загострюють міжконфесійні відносини. Для попередження можливих негативних проявів в етнорелігійному середовищі автономії працює Координаційна рада (за рекомендаціями Державного Комітету у справах релігій (від 12. 05. 1996 р., № 11 – 968/4), постанова № 271 від 14 серпня 1996 р.), основними завданнями якої є розгляд проблем, пов'язаних з погіршенням стану справ у релігійному середовищі, допомога місцевих державних органів у запобіганні негатив-

вним процесам, експертиза пропозицій, актів, що стосуються релігійної діяльності, прогнозування релігійної ситуації та іншого [10, с. 3].

Налагодженню контактів також сприяють наукові конференції з етнорелігійної тематики за участю лідерів різних конфесій. Організація конференцій з питань релігії відіграє значну роль у вирішенні конкретних міжконфесійних проблем на загальнокримському рівні.

Отже, фактори нестабільності в етноконфесійному середовищі Криму диктують необхідність у більш ґрунтовному осмисленні проблем етнорелігійного розвитку Криму. Вивчення форм співвіднесення ситуації в Криму та в Україні в цілому дає змогу побачити складну й суперечливу картину боротьби різних тенденцій, що мають коріння в ментальних структурах минулого, які також пов'язані з надіями на оновлення й сподіваннями на адекватне прилучення до загальносвітових цивілізаційних процесів. Можна сперечатися й не знаходити спільного розуміння стосовно минулого, але щодо майбутнього ми зобов'язані шукати й знаходити точки взаємопорозуміння та згоди.

Специфіку й глибинну природу сучасної ситуації в Україні та Криму навряд чи можна визначити за рахунок поверхових пояснень складних і багато в чому унікальних процесів. Найбільш прийнятним стає шлях цивілізованого і безконфліктного просування до затвердження нових етнорелігійних реалій. Головний тягар відповідальності лежить на віруючих та їх лідерах. Розуміння важливості цієї обставини здатне стимулювати розвиток етнонаціональної та релігійної самосвідомості.

В умовах поліконфесійного суспільства особливого значення набувають процеси поглиблення взаєморозуміння між різними культурно-конфесійними середовищами, пошук теологічного підґрунтя для діалогу, не відмовляючись від власної ідентичності. Поліморфність в релігійній сфері не має призводити до протистояння, а лише до взаємодоповнення, злиття конфесійних особливостей в єдину релігійну тканину автономії. Конфесійні конфлікти виникають не тільки через приналежність до різних релігій, але й через різний рівень релігійності населення.

До того ж, етноконфесійні конфлікти на пострадянському просторі не є унікальним явищем. Усі вони мають аналоги в історії, що дозволяє прогнозувати їх розвиток та використати найбільш ефективно засоби їх вирішення. Крім того, представники окремих конфесій на шляху до Божого одкровення втрачають час на конфлікти, тим самим віддаляються від істини. Нажаль, роль деструкторів нерідко виконують псевдосвященники, бажаючи влади і виконуючи радше функції світських функціонерів. Вкрай важливим видається контроль держави за сферою релігії, інакше церква може перетворитися на бізнес-структуру. Розподіл культурних споруд залишається однією з найгостріших проблем міжконфесійного діалогу в АРК.

Додаткові ускладнення виникали в зв'язку з діями кримської влади, яка продовжувала спроби загальмувати процес репатріації, затягувати питання про надання депортованим землі під забудову, використовувала не за призначенням засоби, які надходили на облаштування кримських татар з республіканського бюджету. У відповідь випадки самовільного загарбання землі татарами та несанкціонованого будівництва, на що кримська влада відповідала репресивними діями. Зерна невдоволення переносились на міжнаціональний та міжконфесійний ґрунт.

В якості пропозицій щодо гармонізації етноконфесійного простору АРК пропонуємо :

- Організацію постійного етнорелігійного моніторингу на півострові;
  - створення кримського регіонального Центру релігійної та етнічної конфліктології, який би продукував чітку стратегію попередження та вирішення етнорелігійних конфліктів на півострові;
  - компроміс можливий через баланс взаємодовільняючих інтересів. Необхідно визнати конфлікт, чітко дотримуватись умов договору, високої організації сторін;
  - подання точної інформації щодо конфлікту у ЗМІ.
- Ми також вважаємо за потрібне сформулювати шляхи подолання локальних релігійних конфліктів :
- Узгодження встановлення релігійної символіки не тільки з владою, але й з представниками інших конфесій в Міжконфесійній Раді Криму;
  - створення спільного релігійного органу відповідальності із розподіленням ролей; головування в міжконфесійній раді можна запровадити за зразком щорічної зміни голови організації;
  - проблемою гармонізації релігійної ситуації в Криму мають опікуватись не тільки владні структури півострова і держава, але й міжнародні, культурно-громадські, бізнесові групи й організації. Кожна етнічна громада має стримувати своїх членів від екстремістських дій заради спільного майбутнього в АРК.

У загальному, з метою запобігання конфліктних ситуацій в етноконфесійному просторі Криму необхідним є проведення збалансованої та багатовекторної національної та конфесійної політики, розробка гнучкої моделі вирішення конфліктних ситуацій та комплексної стратегії суспільно-політичного і духовного розвитку кримських татар, чітке дотримання та внесення позитивних змін до чинного законодавства з метою покращення законів у сфері міжконфесійних відносин; створення наукових центрів та колективів вчених, які б могли реалізувати здійснення постійного етноконфесійного моніторингу на місцевому рівні за участю науковців. Ряд вищезгаданих заходів активно реалізується на практиці за допомогою діяльності МРК, Комітету у справах релігій при РМ АРК, а також міжрелігійних конференцій. Запропоновані рекомендації могли б стати саме тими підвалинами, на яких можлива стабілізація етнорелігійної ситуації в Криму, а зрештою – утвердження міжнаціонального миру та злагоди на півострові.

Джерела та література

1. Бабинов Ю.Л. Государственно-церковные отношения в России, СССР, СНГ. – Севастополь, 2003. – 231 с.
2. В МРК "Мир – дар Божий" // Таврида православная. – 2003. – № 5.
3. Григорьянц В. К вопросу о государственно-конфессиональных отношениях в Украине и АРК. – Симферополь, 2003. – 44 с.
4. Довідка щодо МКР // Поточний архів Комітету у справах релігій АРК. Документ від 3. 11. 05 № 648/Г – 43/2.
5. Заключительный документ Межконфессиональной конференции «Мир – дар Божий» // Крымские известия. – 1992. – 9 декабря.
6. Кирюшко М. Мусульмане и христиане: анализ воззрений и поиски взаимопонимания // Арраид. – 2004. – № 1.
7. Кирюшко М. Християни і мусульмани: від протистояння до діалогу // Соціум. – 2003. – № 13.
8. Клес Н. Міжконфесійний і міжетнічний діалог: запобігання конфліктам // Релігія і суспільство в Україні: фактори змін (Матеріали міжконфесійної конференції 15-16 травня 1998 р.). – К., 1998. – С. 79 – 90.
9. Коваль О. А. Міжетнічний конфлікт у контексті національної безпеки України: теоретичний аспект // Стратегічна панорама. – 2000. – № 3 – 4.
10. Координационный Совет при правительстве АРК по преодолению негативных явлений в религиозной среде // Крымская газета. – 1999. – 30 августа.
11. Кубеліус О. А. Північний Кавказ – Україна: ісламський фактор у подоланні кризових явищ // Стратегічна панорама. – 2000. – № 3 – 4. – С. 170 – 178.
12. Куницын предложил Хаджи Эмиралли Эфенди поддержку // Крымская газета – 2002. – 5 декабря.
13. Курас І. В. Етнополітика. Історія і сучасність. – К.: ІПЕНД, 1999. – 656 с.
14. Муфтий поставил условия Митрополиту // Голос Крыма. – 2003. – 31 января.
15. Полянский А.Н. Крымские татары: возможен ли конфликт на полуострове?//<http://search.rambler.n/news.maint>. 2 phr.
16. Садохин А.Л. Грушевицкая Л.Г. Этнология. – М., 2001. – 303 с.
17. Середа В. У пошуках злагоди // Політика і час. – 1995. – № 6. – С. 26 – 30.
18. Смирнов С. Конфесій багато, закон же для всіх один // Віче. – 1999. – № 3. – С. 124 – 130.
19. Сприяння поширенню толерантності у поліетнічному суспільстві. Моніторинг дотримання прав меншин // Європа ХХІ. – 2002. – Випуск 7.
20. Утвердження толерантності в українському суспільстві шляхом крос-регіональних і багатовимірних моніторингових релігійних процесів / Стан релігійної свободи і рівня толерантності в регіонах України: (за результатами опитування) // Релігійна панорама. – 2004. – №8-9.
21. Юрченко М.М. Етнонаціональна політика як фактор державотворення в Україні: Автореф. дис. канд. ... іст.наук. – Одеса, 1998. – 16с.

Долгих А.В.**ЭЛЕМЕНТЫ ШАМАНИЗМА В РЕЛИГИОЗНЫХ ПРЕДСТАВЛЕНИЯХ
РАННИХ СКИФОВ**

На данный момент достигнуты значительные результаты в изучении материальной культуры, этнического и социального состава ранних скифов. Но вопросы, связанные с системой религиозных представлений раннескифского населения, остаются малоизученными. Еще менее изучен вопрос о наличии в скифских верованиях элементов шаманизма. Религиозные представления скифов исследовались многими авторами [3; 5; 13; 14, с.115–133; 19, с.120–122]. Непосредственный вклад в разработку тематики сделан исследователями явлений шаманизма у ранних скифов [3, с.57; 5, с.3–16; 19, с.122–123; 24, с.291–293].

Цель данной работы заключается в том, чтобы показать, что религия ранних скифов сохранила много элементов шаманизма.

Шаманизм – древняя повсеместно распространенная форма религии, при которой посредником между обществом и потусторонними сферами становится шаман [11, с.13]. Ранее исследователи [20, с.266] относили шаманизм к концу общинно-родовой эпохи и помещали перед ним тотемизм, анимизм и целый ряд культов. Нам представляется более объективным современный взгляд на эту проблему, который определяет возникновение шаманской культуры как естественный этап в становлении религиозных воззрений человека, при котором три основных элемента: анимизм, тотемизм и собственно посредническая деятельность шамана – составляли основу шаманизма и являли собой целостную картину [2, с.19].

Шаман – человек, обладающий особыми способностями и навыками, позволяющими ему входить в специальное экстатическое состояние. В этом состоянии мозг шамана активизируется таким образом, что происходит «ток» информации из бессознательного в область сознательного. В предположении, что бессознательное аккумулирует весь опыт человечества [26, с.46–52], и что именно такого рода «ток», возникший спонтанно, объясняет феномен интуиции, можно сказать, что шаман имеет способность сознательно, используя определенные техники, получить доступ к некоему информационному полю (или его участкам) Вселенной. Это поле есть та сфера, которую принято определять как место обитания душ, духов, божеств [20, с.260–270; 11, с.13; 24, с.14–23]. Социальная задача шамана, являющаяся следствием его способностей, состоит в том, чтобы выполнять действия, связанные с душой человека, или контактировать с духами и божес-